

o jednotlivých partiích dějin filosofie nebo jsou konečně rázu příležitostného: vzpomenuť budtež: Darwinismus a mravouka (1883), O metafysice (1887), O naturalismu (1891), Helmholtz jako filosof (1891), O pansofii Komenského (1892), Rozpravy filosofické (1876), O významu nauky Herbartovy (1876), O filosofii a činnosti B. Bolzana (1881), O methodičnosti ve studiu filosofie (1882), O Kantově Kritice čistého rozumu (1882, 2. vyd. 1896), O modní filosofii naší doby (1883), Leibnitzova Monadologie (1884), O pokroku mravnosti (1884), O významu filosofie Descartesovy (1897) atd.

Vzpomeňme konečně, že Durdík byl i básníkem dramatickým (složil dvě dramata dle vzorných zásad aesthetických), i literárním historikem (ocenil a vřele vylíčil život záhy zesnulého básníka Rudolfa Mayera, dlouhý čas býval referentem londýnského Athenaea atd.), že dále byl i činný ve veřejném životě českém jako poslanec zemský, místopředseda družstva Národního Divadla, mnohaletý předseda spolku pro zbudování akademického domu atd. Ocenění těchto stránek bohaté jeho individuality nepatří ovšem v rámec naší vzpomínky, ale pro celistvý obraz o něm nutno o nich aspoň se zmíniti. Tak zůstane nám světlá památka jeho jména vždy milou a vzácnou, a kdo jednou bude kriticky chtít vylíčiti kulturní rozvoj našeho národa od let sedmdesátých do konce století 19., na všech stranách vzdá jistě Durdíkovi plnou a zaslouženou chválu.¹⁾

Dr. Ot. Kádner.

LITERATURA.

Dr. Frant. Krejčí, **Základy psychologie.** (Encyklopaedická knihovna »Dědictví Komenského«, svazek IV.) V Praze, nákladem »Dědictví Komenského«, 1902. Díl I.

Byla-li to bez odporu šťastná myšlenka, aby se učitelstvu českému ve formě encyklopaedické dostalo důkladného poučení o všech oborech, jichž znalost je mu nutna, tu nebylo možno u nás pro psychologii naléztí lepšího pracovníka, než je prof. Krejčí, který po drahně již let právě dušeslovím se zabývá. Vydal sice již před lety učebnici psychologie, ale kdo ví, jak omezen jest spisovatel ve vlastních názorech našimi instrukcemi, a což hlavní jest, jak nemožno bylo hned na celé čáře postavit se příkře proti dosavadnímu vševládajícímu Herbartismu, ač-li vůbec kniha měla dojíti schválení, uzná, že spisovatel měl právo i povinnost jinde nepokrytě pronésti své mínění a obsírně spolu rozvésti to, co v učebnici školní může často býti jen naznačeno a dotčeno. S toho stanoviska musíme hleděti na tyto Základy, jež tedy chtějí býti po výtce vědeckým zpracováním látky a snésti tedy měřítko nejprísnejší, spolu pak jsou jakýmsi komentářem učebnice auktorovy. Bude-li i na dále tato vhodna pro běžnou potřebu, k Základům zase sáhne každý, kdo o problémech

¹⁾ O datech životopisných odkazují k článku Bílého v Ottově Naučném Slovníku VIII., 211 sld.

psychologických bude chtít mít poučení hlubší, než možno je v úzkém rámci knihy školní.

Stanovisko, s kterého Krejčí na psychologii hledí a s něhož i spis jest pracován, jest jediné vědecké stanovisko empirismu. Zkušenost jest jediné možným pramenem vědění psychologického a nelze dnes již, jak bývalo zvykem v t. zv. racionální psychologii, postaviti v čelo psychologie apriorní pojmy metafysické a z těch snad chtít vysoukati potom celou soustavu. Psychologie vůbec nepotřebuje se o filosofii (metafysiku) starati, je vědou docela samostatnou: »stojíce na půdě zkušenosti, zásadně vylučujeme úvahy filosofické.« (13.) Jinak řečeno, psychologie nechce dnes již býti v područí filosofie, nechce býti o nic filosofičtější, než je ku př. věda přírodní.

Jestliže předmětem jejím jsou jevy duševní, nutno nejdříve definovati, co jest jev duševní. Po odmítnutí výkladů jiných, zvl. Münsterbergova a Brentanovců (výroky o těchto na str. 13. jsou snad na první čtení příkré, ale pravdivé) charakterisuje jevy duševní jako ty, jež si uvědomuji bezprostředně proti hmotným, jež poznáváme teprv prostřednictvím duševních. Je tedy psychologie zkrátka věda o stavech vědomí či stavech vědomých. Krejčí totiž neupírá, že existují v nás i stavy nevědomé, podněty a vlivy nevědomé, ale nepokládá je za psychické a nevykládá je zákony psychologickými. Co není vědomé, není stavem duševním, nýbrž jediné tělesným, stopou, residuem, či jakkoli to chceme označiti. Proti těm, kteří mluví o nevědomých představách, on klade tedy důraz jen na atribut »nevědomý« a případy, které zdají se mluvit proti tomu, hledí vyložiti jinak.¹⁾ S tím souvisí, že neuznává ani herbartovských představ volně stoupajících, ani stupňových rozdílů jevů psychických:²⁾ »co vidím zřetelně, je zrovna tak uvědoměno, jako co vidím nezřetelně.«

Jsou-li obsahem psychologie stavy vědomí, patrně, že psychických faktů doděláváme se toliko introspekci, sebezpozorováním, zkoumáním sebe sama. Tu auctor obšírně a důkladně vykládá o methodě psychologického pozorování, o vadách a nesnázích sebezpozorování, o možnosti experimentu v psychologii; širší kruhy zvláště budou zajímati oddíly o psychologii dětí i zvířat i o pozorování lidských nedochůdčat a pláňat.³⁾ Jmenovitě referent úplně souhlasí s tím, aby se nepřeceňovaly výsledky t. zv. dětské psychologie a psychologie zvířat; bohužel i u nás příliš často se přestřeluje a zvláště přírodopisci v duchaplných causeriích svých (i v našich revuích atd.) příliš anthropomorfovisují živočišstvo: obecenstvo to baví, ale věda to není, tím méně její popularisace.

Následují kapitoly, které tuším průměrnému čtenáři budou místy tvrdým oříškem přes všecku snahu spisovatelovu psáti co nejpřístupněji. Jedná se tu o tak řečený psychofysický parallelismus, tvrzení totiž, že

¹⁾ Teprv po této obšírné polemice a výkladech str. 21 sq. možno porozuměti náležitě stručně zmínce o nevědomých představách na str. 35 jeho učebnice psychologie, jež právě svou stručností sváděla k nepochopení. Vůbec v celé té pověstné kontroverzi o stavy nevědomé bylo a jest mnoho zbytečných sporů o slovo.

²⁾ Toto čelí nejen proti Leibnicovi atd., ale jistě i proti těm, kdož jako Höfding chtějí uznávati nepřetržitou souvislost mezi stavy podvědomými a vědomými, jakési analogon principu zachování energie ve fysice.

³⁾ Z článku Stimpflova, uvedeného na str. 63, vyšel u nás výtah (bohužel bez udání pramene!) v Paedag. Rozhl. XIII. 37 sq.; tam právě vylíčeny i některé případy dotazníkové methody. K str. 49 sq. hledí u nás některé práce Kaprasovy.

každý děj duševní jest provázen nějakým současným dějem hmotným (87) a že tedy duševní jevy jsou vysvětleny, když jejich časová souvislost jest uvedena ve vztah s kausální souvislostí nervových korrelátů (124). Obyčejné mínění tedy o vzájemném působení těla a duše třeba prý zavrhnouti a případy pro ně svědčící jinak vyložiti (101 sl.). Ptáme-li se nyní ovšem dále, jaká jest ta souvislost jevů hmotných a duševních, empirie povídá jen, že jev psychický přistupuje v jistých případech (ne vždy) k fyzickému, ale dále že nevíme nic: poměr duševního jevu ku korrelátu fyzickému vyložiti nelze (126). — Nesnáze výkladu, snad i okolnost, že auctor jest u nás jediným tak rozhodným a do krajnosti důsledným zastancem této theorie přes všechny její obtíže¹⁾ a přes všechny hlasy odpůrců, byly asi příčinou, že oddíl ten jest tak rozšířen a prohlouben. Spolu jest tu zase proveden zajímavý důkaz, že přes všechna tvrzení, že psychologie empirická je věda o duši bez duše, přece jen »duši« konec konců obejíti nelze:²⁾ i auctor musí se svého stanoviska kritisovati dualismus a různé formy monismu, ovšem i monismus spinozovský, jenž jest faenomenálnímu parallelismu nejbližší, tak že pro něj má Krejčí nepokrytá slova souhlasu (176). Stejně tak nemohl se vyhnouti aspoň zběžnému obrazu, jak se vyvíjely představy o duši.

Z faktu parallelismu vyvozuje k závěru spisu Krejčí některé důsledky pro vědeckou theorii psychologickou. V souhlase s povahou nervových korrelátů duševní jevy nejsou nic trvalého, nezměnného, nýbrž jsou to plynulé děje, jsou uvědoměním si právě té nervové reakce proti dojmům vnějším; mají proto všechny tři stránky, obsahovou, citovou i snahovou, tak že nikdy nevyskytají se představa, cit, snaha samostatně bez druhých dvou; dále nelze je dělit na aktivní a pasivní, poněvadž jsou spojením obou; konečně patrné, že jsou tedy v úzké závislosti na vlastnostech těla a skrze ně podléhají vlivům okolí, prostředí, pohlaví, stáří atd., o nichž tu zevrubně se jedná. Že pak tyto vlivy jsou tak mnohostranné a rozmanité, právem auctor se vyslovuje proti častému přeceňování školy, jako by mohla z duše dítěte učiniti, co chce: vlivy prostředí společenského, v němž dítě žije, jsou jistě, ne-li mocnější, aspoň stejně mocné. Interessantní jest oddíl, kde ukazuje se na rovnocennost a zase osobitost obou pohlaví: každé má tedy plné právo vzdělání, plné nároky na samostatnost, ovšem v mezích přírody.

Závěrem tohoto dílu jest výklad o dělení psychologie na abstraktní

¹⁾ Jest tu především základní otázka, odkud vím, že psychický jev je současný s nervovým pochodem v mozku, když empirie nám praví jenom, že na vnější popud po jisté chvílce, kterou lze měřiti a kterou trvá patrně vedení rozruchu nervového k středisku, následuje stav duševní. To právě je punctum saliens celého sporu, lze-li dokázati, že uvědomění je současné s tím, když rozruch zasáhne mozek. — Dále jestliže jen některé, ne všechny jevy fyzické si uvědomujeme, či jestliže dle pěkného obrazu auktorova (150—1) jen v jistých bodech světélko ozáří temnou komoru životního dějství, není tedy vůbec parallelismus ten nedůsledností, výjimkou, protržením zásady? a jak daleko sahá to uvědomování v říši živočišstva? Jak s tím názorem srovnati víru v nesmrtnost duše, které z příčin ethických a řekněme i politických a vůbec lidských vzdáti se nelze? To právě vedlo k tomu nucenému školnímu dualismu, o němž mluví Krejčí 161. — O tom všem mohlo býti více tu řečeno; také bych si byl přál odpovědi těm, kteří tvrdí, že princip zachování energie nepraví nic o kvalitě práce a neodporuje tedy dualismu. —

²⁾ I auctor tedy jen v jistém smyslu může souhlasiti se známým výrokem Fr. Alb. Lange, ježž Masaryk kdysi právem nazval pohodlným.

a konkrétní (do té řadí Krejčí i t. zv. psychologii davu) a o třídění jevů psychických; dělení, které sám na konci v souhlase s principem vývoje podává, může zatím ovšem býti jen provisorní. Tak jest těmito úvodními výklady urovnána cesta k vlastní analýsi a výkladu jevů psychických v dalších dílech, které bohdá brzy následovati budou.

Praktické užití spisu velice jest podporováno tím, že na konci každého většího oddílu podán pečlivý výběr příslušné literatury naší i cizí.¹⁾

Dr. Ot. Kádner.

*

Kvačala Jan, Korrespondence J. A. Komenského. (Listy Komenského a vrstevníků jeho II. — Zprávy o životě jeho ze současných pramenů. — Menší latinské spisky některé.) Spisů J. A. Komenského číslo 5. V Praze, nákl. České Akademie, 1902.

Sledovatelům bohaté již nyní literatury Komenského a o Komenském znám jest význam nevelkého dílka Dr. A. Gindelyho »Des J. A. Comenius Leben und Wirksamkeit in der Fremde« (vyd. pozměněné z r. 1892), v němž poprvé částečně užito jeho korrespondence, pokud v letech padesátých 19. věku byla na snadě. A po Gindelym užil jí opět Zoubek ke svému životopisu Komenského, povědomo, s jakým výborným úspěchem. A přece to byla v jádře malá jen část listů, jež Komenský napsal anebo obdržel, totiž jednak ty, jež se chovaly a posud i chovají v Lešně, jednak ty, jež se odtud dostaly do Musea království Českého. Od té doby téměř rok co rok z nejrozmanitějších sbírek knih a listů vynořovaly se nové a nové příspěvky, jimiž se obzor poznání našeho arciučitele šířil, a zbývalo jen podniknouti obecnou revisi a pátrati, zdali celá původní sbírka ještě někde by se nenalezla. Obojí podnikl a posud podniká uherský Slovák, nyní professor theol. fakulty v Jurjevě na Rusi, Dr. Jan Kvačala. Prošel všecky téměř přední sbírky listinné a knižné v Rakousko-Uhersku, v Německu, v Anglii, na Rusi a většinou z opisů nashromáždil zde takovou kořist vědeckou, že vyplňuje nyní již druhý objemný svazek našich spisův akademických a že jí pro význam Komenského v tehdejší světě učeném a částečně i politickém otevřely se netušené obzory.

Užil výtěžků svých cest Kvačala již částečně ve svém něm. životopise Komenského, vydaném k jubileu jeho narození, mimo to vydal v těchto letech již i řadu rozprav, jež přispívají značně ku poznání styků mužův učených v 17. věku.

I. díl Korrespondence jeho z r. 1898 došel u všech znalců Komenského značného uznání, tuto upozorniti chceme krátce na díl II., právě nyní dotištěný.

V něm Kvačala podává především řadu doplňků k dílu I., a to nejen z rozmanitých starších a méně přístupných tiskův, ale i z archivních pramenů.

V těchto posledních prozkoumal tentokrát nejpodrobněji sbírky Musea království Českého, rozhojnené před nedávnými lety pozůstalostí zlopověstného Drabíka, pokušitele a neblahého podněcovatele v posledním období života Komenského, i podává tu v úvodě nejeden cenný pokyn pro toho,

¹⁾ Chyby tisku ve vlastních jmenech nalezl jsem: du Prell (97 a j.), le Bonn (230); také v obsahu zůstalo něco chybné, zvláště v nápisech kapitol.